

ДО ПИТАННЯ ВАРІАТИВНОГО ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ЧИТАННЯ У ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ВАДАМИ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ

Ю. В. Рібцун

Україна, м. Київ, Інститут спеціальної педагогіки НАПН України

Читання являє собою складний психофізіологічний процес, який потребує достатнього рівня сформованості цілісної багаторівневої структури вербальних і невербальних вищих психічних функцій (Р. Беккер, О. М. Корнєв, Р. І. Лалаєва, Н. С. Старжинська, Т. Б. Філічева, Р. Gardner, В. Hallgren, В. Hornsby, Т. R. Miles, Р. Ott, М. J. Snowling та ін.). Основу читацької навички складають зоровий гнозис, зорово-моторна координація, слухо-мовленнева та зорова пам'ять, просторово-часові уявлення, сукцесивні та симультанні операції, профіль латеральної організації, усі мега-компоненти усного мовлення (фонетико-фонематична, лексична, граматична складові та зв'язне мовлення) (В. І. Голод, С. П. Іваненко, Р. І. Лалаєва, Р. Є. Левіна, І. М. Садовнікова, Г. В. Семенович, Е. Г. Симерницька, Л. Ф. Спірова та ін.). Психологами та педагогами-дослідниками з питання формування навичок читання у дітей виявлена така закономірність: якщо дитина до кінця першого класу побіжно читає, то вона встигає зі всіх шкільних предметів і навпаки (Н. М. Брагіна, Т. А. Доброхотова, О. Б. Іншакова, В. М. Ільяна, Н. М. Компанець та ін.).

Психічний розвиток осіб із вадами мовлення (ВМ) характеризується, в залежності від виду порушення, своєрідністю розвитку особистості та емоційно-вольової сфери, сприймання, уваги та пам'яті різних модальностей, мисленнєвих функцій і операцій, уяви, моторики, що, в свою чергу, обумовлює труднощі формування у дітей із ВМ навичок читання (якісні характеристики) та робить цей процес більш довготривалим (кількісні характеристики) у порівнянні з їх однолітками, які мають нормальний мовленнєвий розвиток. Саме це обумовлює необхідність формування навичок читання у дітей із ВМ, починаючи з дошкільного віку.

У загальній і спеціальній педагогіці питанню навчання дітей ранньому читанню присвячені численні науково-методичні дослідження (Г. Доман (з шести місяців); Г. Домбі, Н. М. Компанець, О. М. Корнєв (з одного-двох років); А. В. Лагутіна, Ю. В. Рібцун (з чотирьох років); О. П. Воронова, І. Л. Калініна, В. В. Комарова, В. В. Лайло, Л. Г. Милостивенко, Г. В. Огаркіна, М. О. Поваляєва, І. М. Садовнікова, Г. М. Сумченко, В. В. Тарасун, Т. Б. Філічева (з п'яти років) [1–4].

Формуючи у дошкільників із ВМ навички читання, доцільно застосовувати під час ігор-занять принцип випереджального розвитку (за Л. С. Виготським), використовувати індивідуальні та підгрупові форми роботи, підходити до цього варіативно, тобто застосовувати саме той метод, який буде найбільш вдалим у роботі з кожною дитиною зокрема.

Найвідомішими методами навчання читанню, що застосовуються педагогами в роботі як зі школярами, так і з дітьми дошкільного віку, є *аналітичний*, або класичний, та *глобальний* (напівглобальний), тобто читання цілими словами (складами), (Г. Доман, Д. Доман, В. М. Добровольский, М. О. Зайцев, Р. Коен, О. Р. Лурія, І. М. Островська, С. О. Рачинский, Ю. В. Рібцун, В. В. Тарасун, Л. М. Толстой, Г. Шарловський, К. Янжул та ін.). Розуміння того, що аналітичний спосіб читання вважається ліво-, а глобальний – правопівкульним, є надзвичайно важливим для ефективного формування навичок читання у дітей із ВМ. Це обумовлено тим, що, за даними наукових досліджень (Т. Г. Візель, Н. В. Дубровинська, Д. А. Фарбер, Є. Д. Хомська та ін.), у дошкільників із вадами мовлення нерідко фіксується функціональна гіперактивність правої півкулі. Крім того, як свідчать наукові праці Р. І. Лалаєвої, Є. Ф. Соботович, В. В. Тарасун та ін., у дітей із ВМ досить часто порушені функції слухо-мовленнєвого аналізатора, проте залишаються збереженими зорово-просторове орієнтування та симультанне (від лат. *simul* – сумісно, одночасно) зорове запам'ятовування рядів окремих графем, слів і речень, що вказує на доцільність застосування в роботі з такими дошкільниками саме методу глобального чи напівглобального читання.

Однак глобальний метод навчання читанню, чи так зване читання з „першого погляду”, може застосовуватися під час ігор-занять тільки з тими дітьми з ВМ, котрі мають достатньо зрілі симультанні структури (зокрема, синтез), а ось при їх недорозвитку бажано використовувати традиційний звуко-буквений метод. Сутність і послідовність застосування традиційного методу в навчанні читанню дітей дошкільного та молодшого шкільного віку представлено у великій кількості наукових і методичних праць (Д. Б. Ельконін, Ф. Ф. Зелінський С. О. Рачинський, Д. І. Тихомиров, К. Д. Ушинський та ін.), тож зупинимося детальніше на розкритті методу глобального читання та специфіці його застосування у роботі з дошкільниками з ВМ.

За умови навчання методом читання „з першого погляду” діти читають слова (словосполучення, речення) плавно і зливо, не зупиняючись на окремих буквах чи складах. Читання здійснюється начебто у формі розмовного мовлення, у тому темпі й ритмі, які притаманні конкретній дитині. Зазвичай для формування читацьких навичок

у дошкільників із ВМ педагогом (учителем-логопедом, учителем-дефектологом, вихователем) добираються слова простого звуко-складового малюнка, які не викликають труднощів у промовлянні. Підготовчою та одночасно основною роботою в цьому напрямі є об'єднання різних стимулів у цілісний образ на мнестичному та інтелектуальному рівнях (складання розрізних картинок, конструювання з кубиків тощо).

На окремих картках (спочатку більшого, а згодом меншого формату) великим чорним шрифтом (поступово він зменшується до звичайного книжно-букварного) записують слова-назви предметів побуту та вжитку і прикріплюють до них так, щоб дитина бачила написане. Періодично педагог звертає увагу дітей на написані слова. За одну гру-заняття демонструють 3–5 карток. Дитина не лише вчиться читати, а й збагачує та уточнює свій словниковий запас, запам'ятовує орфографічне написання слів, розвиває зорову увагу та пам'ять, оптико-просторові уявлення. На початкових етапах педагог читає написане, а діти тільки відображено повторюють. Згодом діти із ВМ відшуковують серед кількох карток із написаними словами потрібну, тобто з названим педагогом словом. Поступово дошкільники можуть самостійно прочитати слово на картці та співвіднести його з назвою певного предмета. Так само діти навчаються читати слова не тільки на позначення іменників, а й дієслів та прикметників. Читаючи дієслова, дошкільники самі виконують відповідні дії чи знаходять зображення на позначення тих чи інших дій. На подальших етапах окремі слова педагог комбінує у словосполучення (іменник + дієслово, іменник + прикметник), поступово ускладнюючи звуко-складову структуру слів. Для виховання уважності та вироблення акценту на графічний і смисловий образ слова, окремі словосполучення пропонуються дітям парами, а речення – із використанням протиставного сполучника *а* (Ця кішка біла, а ця кішка чорна).

Від читання на окремих картках переходять до читання книжок. Доцільно щоразу використовувати різні букварі та / чи дитячі книжки з великим шрифтом, щоб не допустити механічного заучування текстів. Заміна тексту чи його джерела не викликає у дітей утруднень при читанні, а, навпаки, виховує підвищений інтерес і сприяє удосконаленню читацьких навичок. У результаті, дитина, ще не знаючи літер, навчиться впізнавати у книзі знайомі слова, словосполучення та речення, закріплені в її читацькому досвіді. Поступово дошкільники з ВМ навчаються визначати складовий, а згодом і звуко-буквений склад слів, здійснювати їх фонематичний аналіз, тобто кожна дитина зможе вільно оволодіти навичками як глобального, так і альфаветичного

читання, та комбінувати їх. Вміння застосовувати навички комбінованого читання надзвичайно потрібні для дітей із вадами мовлення, адже саме при поєднанні цих двох методів відбувається розвиток міжпівкульної взаємодії. Крім того, читання „з першого погляду” не спрацьовує для дошкільників із ВМ при прочитуванні ними складних слів (наприклад, зі збігом приголосних) і не завжди здатне забезпечити потрібне чітке розуміння інформації, адже, читаючи, дитина спочатку у внутрішньому плані висуває гіпотезу, а потім звіряє її з реально написаним словом і лише тоді приходить до розуміння його значення.

Незважаючи на таку досить значну кількість переваг глобального навчання читання, слід підкреслити ті особливості дошкільників із ВМ, які утруднюють застосування цього методу на практиці. Мова йде про недостатню сформованість у дітей із ВМ діапазону рухів очей вздовж рядка вперед–назад. Читання „з першого погляду” засноване на антиципації (від лат. *anticipatio* – передбачаю), тобто забіганні наперед, і поверненні назад (коли відбувається звірення і контроль), що забезпечується складним актом рухів очей. Читання відбувається в момент фіксації очей (це так звана „зона впізнавання”), адже око сприймає не всі букви, а лише деякі (домінуючі), що несуть найсуттєвішу інформацію про слово (Т. Г. Єгоров, Л. І. Рум’янцева та ін.). Це свідчить про необхідність включення в процес корекційно-розвивальної роботи з дітьми з ВМ ігор і вправ на розвиток рухів очей, що стане своєрідною підготовчою роботою для подальшого формування навичок читання.

Можна зробити висновок, що вибір методу навчання читання для дитини з ВМ має бути суто індивідуальним і розпочинатися насамперед із діагностики. При навчанні дошкільника методом глобального читання обов’язковою є наявність пропедевтичного етапу роботи, що має бути спрямованим на формування симультанних структур на мнестичному та інтелектуальному рівнях, а також на розвиток рухів очей. Отже, формування навичок читання у дітей із вадами мовлення має починатися саме в дошкільному дитинстві та бути варіативним, що, в свою чергу, забезпечить максимально повну та якісну підготовку до шкільного навчання, а також дасть змогу повноцінно оволодіти всіма навчальними предметами, у т. ч. й мовного циклу.

Література:

1. Доман Г. Как научить ребенка читать. Ласковая революция / Пер. Г. Кривошеиной. – М : АСТ, Астрель, 2004. – 256 с.
2. Корнев А. Н. Нарушения чтения и письма у детей. – СПб. : „МиМ”, 1997. – 286 с.
3. Мамаева В. В. Как помочь ребенку научиться читать. – СПб. : Речь, 2006. – 218 с.
4. <http://www.logoped.in.ua/>

Надійшло до редакції 25.03.2013 року